

Отримано: 22 квітня 2018 р.

Прорецензовано: 29 травня 2018 р.

Прийнято до друку: 1 червня 2018 р.

e-mail: NataliaSowtys@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-2(70)-201-203

Совтис Н. М. Вербалізація концепту «небо» в поетичній творчості Л. Венглінського. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 201–203.

УДК: 82.162.1/7.08

Совтис Наталія Миколаївна,

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «НЕБО» В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Л. ВЕНГЛІНСЬКОГО

У статті розглянуто особливості вербалізації концепту «небо» у творах поета українсько-польського помежів'я – Лева Венглінського. У символіці концепту «небо» і його світла, джерелом якого є сонце, зірки, місяць, спостерігаємо тісне переплетення народних мотивів і авторської мовотворчості. Небові пейзажі Л. Венглінського багатогранно репрезентують його як художника українського слова, яке пізнав з дитячих років разом з українськими традиціями й звичаями. У польськомовних творах концепти простору надають історичної та художньої конкретики, апелюють до історичної пам'яті.

Ключові слова: концепт «небо», білінгвізм, мовна картина світу, українсько-польське мовне помежів'я.

Совтис Наталия Николаевна,

доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры украинского языка имени проф. К. Ф. Шульжука Ровенского государственного гуманитарного университета

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА «НЕБО» В ПОЭТИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ Л. ВЕНГЛИНСКОГО

В статье рассмотрены особенности вербализации концепта «небо» в произведениях поэта украинско-польского пограничья – Льва Венглинского. В символике концепта «небо» и его света, источником которого являются солнце, звезды, месяц, наблюдаем тесное переплетение народных мотивов и авторского творчества. Пейзажи Л. Венглинского многогранно представляют его как художника украинского слова, которое познал с детских лет вместе с украинскими традициями и обычаями. В польскоязычных произведениях концепты пространства наделяют исторической и художественной конкретики, апеллируют к исторической памяти.

Ключевые слова: концепт «небо», билингвизм, языковая картина мира, украинско-польское языковое пограничье.

Nataliia Sovtys

Doctor of Philology Sciences,

Professor of Department of Ukrainian Language named after prof. K. F. Shulzhuk of Rivne State University of Humanities

VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF «SKY» IN LEV VENHLINSKII'S POETRY

The article analyses peculiarities of verbalization of the concept of «sky» in the bilingual poetry of the Ukrainian-Polish frontier writer of the second half of the nineteenth century Lev Venhlinskii. The concept of «sky» is one of the most important in the person's outlook as it plays a significant role in the system of views and values that determine the general perception and understanding of the world and the place of human being in it. The importance of the concept of «sky» in the poet's works is determined by the scope of its semantic implementations among which are generally accepted interpretation and author's vision.

We can observe that the folk motifs and author's language are inextricably interwoven in the symbolism of the concept of «sky» and its light, the source of which are the sun, moon and stars. L. Venhlinskii's sky landscapes prove that he is the master of the Ukrainian word, which he learned in childhood along with Ukrainian traditions and customs. Sky landscape descriptions reflect the author's mood, regrets about younger years, show love for his «small motherland» Ukraine, which corresponds to the reflexive structures of the double national identity of the frontier writers.

In Lev Venhlinskii's Polish literary works the concepts of space provide historical and artistic specifics and appeal to historical memory. Descriptions of nature, sunrise and sunset acquire definitions with connotations of the philosophical assessment of human existence, reflect the poet's Christian world view. The author succeeded in combining the Christian tradition with the folk beliefs of the two Slavic peoples – Ukrainian and Polish. The picture of the world of the poet's bilingual works is perceived as multidimensional and multifaceted with the sacred and terrestrial spheres, with universal values and author's traditions, the most important of which is the love for the native land, its history and God.

Key words: the concept of «sky», bilingualism, language picture of the world, the Ukrainian-Polish language frontier zone.

Постановка наукової проблеми та її значення. Концепт *небо* є одним із найбільш важливих у свідомості й культурі людини, оскільки відіграє значну роль у системі поглядів та понять, які визначають загальне сприйняття та розуміння світу та місце людини в ньому. У художній творчості – психологізований образ, що органічно бере участь у розвитку подій твору, порівняно із загальномовними дефініціями набуває індивідуально-авторських смислів. Наукова новизна статті полягає в тому, що особливості мовної репрезентації концепту *небо* вперше розглянуто на матеріалі двомовної творчості поета українсько-польського пограниччя другої половини XIX сторіччя – Лева Венглінського, який народився в Україні в м. Журавно, однак згодом тривалий час проживав біля м. Кракова у Польщі. Поетична спадщина митця, крім творів, написаних українською та польською мовами, налічує українські переклади з польської, словацької, чеської, литовської, сербської, німецької, французької поезії та переспіви народних пісень.

Аналіз останніх досліджень із проблематики роботи. Творчий доробок Л. Венглінського знайшов своє висвітлення переважно в працях літературознавчого характеру Р. Кирчіва, М. Лесюка, М. Москаленка, Р. Радишевського, С. Стемпня, М. Шалати. Одним із перших його поезією зацікавився І. Франко, який зазначив, що про народження, життя та виховання

поета не маємо жодних відомостей. Свою поетичну діяльність він розпочав невеликими віршиками українською та польською мовами, однак в 1858 р. опублікував три досить об'ємні збірки поезій «Лучи», «Оман» і «Русалка» [4, с. 630]. Популярності в сучасних наукових розвідках автор здобув завдяки активному вивченню його творчості Р. Радишевським, який присвятив чимало праць дослідженню літературного доробку письменників українсько-польського покордоння [5, с. 630]. Комплексне вивчення двомовної творчості Л. Венгліньського в контексті мультикультурної традиції українсько-польського помежів'я другої половини XIX ст. здійснила Н. Совтис [2, с. 630]. Однак базові концепти як чинники моделювання двомовної картини світу Л. Венгліньського залишилися поза увагою дослідників. **Метою нашої статті** є простежити особливості семантики та способи художньої реалізації концепту *небо* в українськомовній та польськомовній поезії Л. Венгліньського.

Концепт у художньому творі – основне поняття, головна ідея та значення, відображені в тексті, культурно важливі для певного народу. У поетичному тексті концепт відіграє роль «емоційного стержня», навколо якого рухаються інші образи, що становлять зміст поезії та створюють образну парадигму, є найбільш вагомим способом пошуку поетичної істини з точки зору певного естетичного ідеалу [3, с. 12]. Т. Монахова зазначає, що **концепт** є стимулом творення певних символів та метафор, адже поєднує різноманітні поняття в несподіваних перспективах й тим надає твору більш глибокого змісту. Це свідоме послуговування спадщиною культури попередніх століть через використання загальновідомих, загальнолюдських і народних смислів [1, с. 91].

Спільним у трактуванні значення лексеми *небо* в українських та польських тлумачних словниках є: 1. Видимий над поверхнею землі повітряний простір. 2. Сприйняття за релігійними уявленнями як місце перебування богів, ангелів, святих; потойбічний світ, рай [СУМ, 5, с. 249; SJP].

Важливість концепту *небо* у творах Л. Венгліньського визначається колом його смислових реалізацій, до числа яких входять загальноприйняті трактування і авторські бачення. Небові пейзажі Л. Венгліньського багатогранно репрезентують його як художника українського слова, яке пізнав з дитячих років разом з українськими традиціями й звичаями, активного борця за свободу Польщі, філософа, релігійного діяча.

Змалювання неба у поета розрізняється розгалуженою функціональною парадигмою. Спостерігаємо фольклорні традиції, коли пейзаж відтінює настрій автора, сум за молодими літами, проявляє любов до рідної землі, «малої батьківщини» – України, що відповідає рефлексивним структурам подвійної національної ідентичності письменників пограниччя: «А сізенькі небеса, А так красні має очі, Гей майові небеса» [ВП, с. 138]; «Вся чередка в загороді Під ясененьким небом спить» [ВП, с. 171]; «О місяченьку Чи миліжше в тихой ночі Над земельов самому так – Скорось небес зменшут очі Мфндровати, гей бурлак?!» [ВП, с. 140]; «До небес уносив ся дух, Скоро взяв голубити слух Глаголів твоих солодкій тон. Ах, красний ж був то, красний сон! [ВП, с. 159]. У поезіях Л. Венгліньського лексема *небо* часто використовується як атрибут описів природи – ночі, дня, ранку, вечора, пір року: «Там над лісом висит місяць, Гей червений злотий, А над заходом зоренька – Дві небес красоти» [ВП, с. 229].

Фіксуємо вживання лексеми *небо* з універсальним значенням 'місце перебування Бога, рай, потойбічний світ': «Wszystkie tony, pienia łączą się przyrody W jeden chór wielki, w jeden akord głosów: Chwała Panu światów, ziemi i niebiosów» [Echo, с. 7]; «Глянь в неба стріп, що тільки літ Однакій все, як днесь стоїт: Високо і широко так, Обшаром свим сягає в світ, І крапців йому, де – ані знак! А крилом свим ніякій птак, Ба навіть взор не сегл ще там, Де всіх, всіх нас раз ждає храм» [ВП, с. 90]. Лексеми *niebiosa*, *pienia*, *храм* у поезії майстерно переносять цю таємничу царину до системи узагальнених позитивних цінностей – просторової сакральної сфери.

Описи природи, життя, в зображеннях яких автор вдається до великої літери, набувають дефініцій з конотаціями філософської оцінки буття людства, відображають християнський світогляд поета: «Бо пізнає землю в справі жаворонка, І голос Неба во звуках дзвонка» [ВП, с. 86]; «А людям чувства дав, розум і волю..., все що для щастя в тим життю му треба Слави ж за те аж до краńця гробу В ласці так щедро всіх нас Отца з Неба» [ВП, с. 90].

У структурі концепта *небо* можна виділити когнітивні моделі небо – Бог, небо – Всесвіт, Небо – частина природи, яка згідно з віруваннями відноситься до світу Бога, Всевишнього, Творця: «Пташко хиж! Ліпша, ж бачу, доля птича, Яко наша – чоловіча... Але ж коли Божа воля Нас такими сотворила, Хочай ліпша твоя доля..., Тра в смиренні все приймати, Як і що Біг дає з неба, В згоді бути є нам потреба, З Єго вольов...» [ВП, с. 80].

Майстерність поета полягає в насиченні пейзажної деталі політичним змістом, суголосним із описаними історичними явищами й подіями. Наприклад, у поезії «Ślawiaństwo» *хмурне небо* символізує тривале перебування слов'янських народів у неволі країн-сусідів і сумні перспективи визволення: «O biedna, rozdarta ślawiańska družyno! Teutońska, turańska i Moskwy niewolnico! Tyle wieków darmo lży dziatwy twej płyną, A niebo wciąż chmurne i gwiazdy nam nie świecą...» [PIZ, с. 279]. Такі рефлексії виникають у поета після роздумів про боротьбу слов'янських народів за незалежність.

Верхня частина світу – небо належить до символічної сакральної сфери. До його вічних супутників відносяться: сонце та місяць, а також зірки, яким у багатьох віруваннях надавали магічних і символічних значень. У поезіях *сонце* зараховуємо до лексики з високою частотністю, що вживається з позитивною конотацією: «Так тепленьке і ясененьке, Всім зарівно приязненьке» [ВП, с. 369], виступає традиційним протиставленням ночі й темряви: «Чи темрява миліша, ніж сонце, ніж цвіті?» [ВП, с. 294]. У зображенні сонця переважає червоний колір: «І загляне йому сонце Червоненьке у віконце, Сяде му на красне личко» [ВП, с. 356]. Автор у творах часто змальовує процес сходу й заходу сонця: «А ти так ідеш поволі. І встаєш, ти так раненько, Западаєш так пізенько» [ВП, с. 315]; «Ніч минула – соньце встало, А з ним днина золотая...» [ВП, с. 68].

В українськомовних творах лексема *сонце* набуває значення «сильне кохання»: «Будь мені ангелом потіхи, Звіздо ти моя! Щастям для моєї хати І соньцем життя» [ВП, с. 338]. У коментарях та творах, написаних польською мовою, *сонце* асоціюється з боротьбою за волю країни, з християнською релігією: «Ten Wend południowy..., Tysiąc lat niemczony i odosobniony, Że go za pół-Niemca z dawien dawna miano, W słońcu swobód naraz jakby odrodzony» [PIZ, с. 269]; «Po długich latach narodu jarznienia, Wyblyska nareszcie na francuskiem niebie Słońce republiki, zapowiedź zbawienia» [PZB, с. 141]; «Nigdy, odkiedy słońce wiary prawdziwej zaświeciło światu, nie widziano monarchy chrześcijańskiego, żeby tak kraj swój rozdzierał...» [PIZ, с. 311].

Автор сонце відносить до персонафікованих та вічних творинь Бога: «I gwiazdy i słońca, przestrzenie bez końca: To boskiej mądrości, wielkości, miłości Świadcowie najiśniej Wymowni, wieczyści» [PZB, с. 8]; «Господь соньце нам пошле: Тепла вічне джерело...» [ВП, с. 74].

Зірки набувають в поезіях значення «яскраве світло» та порівнюються з діамантами: «Ясні ви *звізdochki*, Дружини, ах, мої, Що то серед нічки, Нічки темненької, Світите ясненькі...» [ВП, с. 335]; «Jako brylant wśród kamieni, blaskiem Ognia się promieni, Jak od reszty gwiazd piękniejsza Jest jutrenka – najjaśniejsza!» [ВП, с. 336]. Універсальними є асоціації зі щастям, коханням та красою: «Будь мені ангелом потіхи, *Звіздо* ти моя!» [ВП, с. 337]; «*Звізди*, місяць, зоря, Ружа, незабудка, Здрій і соловій – цілий Світ і рода Лишень в любові мають Красу, урок свій» [ВП, с. 132]; «Відтак, о *звіздонькі*, Оздобо ви ночі!» [ВП, с. 336].

Яскрава *зірка* стає символом Польщі – визволительки усіх слов'янських народів: «Tuż blisko: o miedzę, z piastowskiego gniazda Wyblyska promiennie Sławian nowa *gwiazda*, Której blask Niemczyznę tak przejął obawą, Że sojusz zawarła. Polska – nie Morawą. Bo gdzie się Bolesław z swym mieczem pojawi, Czech, Rus to czy Niemiec – zwycięstwa pozbawi» [PIZ, с. 283]. Однак згаслі зірки стають провісниками неволі, розбрату, зневіри: «O biedna, rozdarta sławiańska družyno!.. Tyle wieków lży darmo twej działwy płyną, A niebo wciąż chmurne, nam gwiazdy nie świecą... W świątyniach się twoich pogaństwo wgnieździło, W nich różnym bałwanom ofiary się palą...» [PIZ, с. 278].

Лексема *комета* використовується у поезіях з пророцтвом про тривалу війну: «Widzicie ach dzieci?! tam różgę na Niebie. Złą wróżbą dla ludzi taka różga bywa, Gdzie ona się jawi – lud w wielkiej-potrzebie, Gdy ona zabłyśnie, mija czas spokojny, Ona zawsze bywa zapowiedzią wojny» [Echo, с. 198].

У творах Л. Венгліньського розвинута символічна конотація *місяця* тісно переплітається з народними уявленнями та поняттями, які автор майстерно вербалізує: «Więc śpiewasz pewno do gwiazdek tych roju... A może właśnie do tego *księżycu*? Co takie smętne, wybladłe ma lica. O! nie do gwiazdek, ani Chociaż ich światło i mnie też zachwyca, Ja przecież śpiewam i przy blasku słońca, Szczególnie rankiem to nieraz bez końca» [Migotki, с. 7]; «Вже і *звізди* зійшли красно, І за ними, гей в погонь, Виходить *місяць* кругло-ясно, Ой, так ясно, гей вогонь» [ВП, с. 78]. Автор наводить традиційні українські колоративні ознаки місяця: *яснолиций, красний*: «Та світи мені ясно, красно, Красний *місяченьку*! Ой, світи хоть з поза хмари, Яснолиций, красний!» [ВП, с. 175]. Темна ніч без світла місяця стає передвісником загибелі: «Odtąd słońce dni mych zgasło. Dni wesołych, bezpowrotnych... Odtąd weszła noc żywota. Bez promyka gwiazd, księżycu...» [Migotki, с. 134].

Поет «олюднює» місяць, зображає у вигляді пастуха, який пасе свої вівці – зірки: «Чи є ж найкращі вівці?.. Білий їх *місяць* має, Що світло в ніч майову Урочо нам зливає. Що там сидить на небі, Ой, дуже десь високо... В тихий пізньенький вечір, Коли ідуть всі спати, Тоді на стріп він неба З своєї вилазить хати. Тоді пасе він вівці На вічно свіжій паші, Бо то його чередка...» [ВП, с. 71]. Своєрідним поєднанням сакральної та буденної, земної сфери слугує використання автором слів та словосполучень: *білий, високо, вічно*, та «в тихий пізньенький вечір», «з своєї вилазить хати», які створюють мікрокосмос у Всесвіті – макрокосмосі.

Двомовні твори віддзеркалюють, з одного боку, українську та польську лінгвокультурну еволюцію в XIX сторіччі, а з іншого – феномен білінгвальної картини світу літературних текстів.

Висновки. Картина світу творів Л. Венгліньського, написаних українською та польською мовами, постає як багатовимір-на та багатогранна зі сакральною та буденною сферами, із універсальними символами та рідними для поета цінностями, найвищими серед яких є любов до рідного краю та до Бога. У вербалізації концептів простору значну роль відіграє концепт *небо* та пов'язані з ним природні світила: сонце, зірки, місяць, у символіці яких спостерігаємо тісне переплетення народних мотивів і авторської мовотворчості. У польськомовній поезії концепти простору надають історичної та художньої конкретики, апелюють до історичної пам'яті.

Перспективи подальших досліджень. Вивчення концептосфери творів білінгвальних письменників відкриває перспективи подальшого лінгвістичного аналізу концепту як вияву авторського поетичного полілінгвізму.

Джерела:

- ВП** – Венгліньський Л. Вибрані поезії українською мовою. Київ : Університет «Україна», 2011. 800 с.
СУМ – Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
DPPS – Węgliński L. Dźwięki z polskich siół i pól. Kraków : Nakładem autora, 1885. 230 s.
Echo – Węgliński L. Echo z ziemi łez i krwi i parallela historyczna. Kraków : Nakładem autora, 1885. 456 s.
Migotki – Węgliński L. Migotki. Kraków : Nakładem autora, 1885. 170 s.
PIZ – Węgliński L. Plewa i Ziarno. Kraków : Nakładem autora, 1885. 375 s.
SJP – Słownik języka polskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/niebo.html> (дата звернення 15.01.2018). – Назва з екрану.

Література:

1. Монахова Т. Концепти «дім» і «дорога» у творах Валерія Шевчука : Коментар письменника // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та коле́гіумах, 2007. № 1. С. 90–91.
2. Совтис Н. М. Поетична мова Л. Е. Венгліньського в контексті лінгвокультурного діалогу України та Польщі. Київ : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2015. 352 с.
3. Ставицька Л. О. Серцем вистраждане слово (про мову поезій Ліни Костенко) // Мовознавство. 1990, № 6. С. 23–29
4. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 47 : Історичні праці (1898–1913) / Редактори тому А. В. Санцевич, В. Г. Сарбей. Київ : Наукова думка, 1986. 766 с.
5. Radyszewski R. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku. Część I : [monografia]. Kraków : Wyd. Oddziału PAN, 1996. 282 s.